

Vitriolladan, Dylta bruk

Dylta Bruk 1:3, Axbergs socken, Örebro kommun, Närke

Omläggning av tegeltak 2009



Anna Rodin

Örebro läns museum
Rapport 2010:4

Innehållsförteckning

INLEDNING	3
Översiktlig beskrivning	3
Administrativa uppgifter	5
BYGGNADSBESKRIVNING	6
Vitriolladan, Dylta bruk 1:3	6
Före åtgärder	6
Utförda åtgärder	6
BILDDOKUMENTATION	8
Fotoprotokoll	8
Bilder före åtgärder	10
Bilder under arbetets gång	12
Bilder efter åtgärder	14

Omslagsbild: Vitriolladan efter åtgärd, OLM_2009_10_36

Inledning

Översiktlig beskrivning

Vitriolladan utgör en del av bebyggelsemiljön på Dylta bruk. Bruket är beläget cirka 1 mil norr om Örebro.

I och med upptäckten av svavelhaltiga mineraler på området inleddes gruvdrift vid Dylta på 1570-talet. Även vitriol och alun har utvunnits och under en period innehade bruket monopol på framställning av vitriol och svavel. I början av 1600-talet anlades vid bruket också en masugn samt en hammare. Ur varphögarna framställdes även rödfärg och tillverkningen av färg var igång ända in på 1940-talet.

Till bruket hör också en bruksherrgård med ursprung från 1790-talet. Under mitten av 1800-talet byggdes herrgården om i en senklassicistisk stil.

I miljön ingår också en agrart präglad bebyggelse med bl a ladugård, loge, lada samt gårdsmejeri.

Dylta bruk utgör ett område av riksintresse för kulturmiljövården i form av industrimiljö med välbevarad bebyggelse från 1800-talet (exempelvis rödfärgsverk, kalkbod, kalkugn, vaskverk, svavelkammare samt aktuell vitriollada). I riksintresset ingår ekonomibyggnader, lämningar av den kemiskt-tekniska industrin, arbetarbebyggelse samt begravningsplats och klockstapel samt dagbrott för svavel, alun och vitriol.

2009 beviljades fastighetsägaren statliga medel i form av byggnadsvårdsbidrag för att lägga om tegeltaket på Vitriolladan. På uppdrag av Länsstyrelsen i Örebro län har Örebro läns museum utfört den antikvariska kontrollen som skett genom besök på plats såväl före som under arbetets gång samt efter avslutat arbete. Fortlöpande kontakt har också hållits med entreprenören och fastighetsägaren under den period arbetet pågått. Arbetet har följt de muntliga och skriftliga anvisningar som lämnats inför och under arbetets gång.

Entreprenör har varit Sjötorps Bygg AB.

Arbetet har bestått i omläggning av taket med befintligt, enkupigt tegel. Där det har behövts har kompletteringstegel använts. Arbetet har även omfattat lagning av rötskadat undertak av spån, komplettering med oljehärdad board, mögel- och rötskyddsbehandling av takstolar samt lagning av en rötskadad takstol. Vidare har vindskivor förstärkts och lagats och lagning avnockbrädor och komplettering med galvad nockplåt har genomförts. Vid slutbesiktningen återstod endast rödfärgning av den synliga, nedersta bärläkten som inte kunnat målas pga den hyvlade ytan. När virkets fibrer har rest sig något bör dock en strykning med äkta Falu rödfärg, ljus göras.

Arbetet har skett enligt Länsstyrelsens beslut och enligt de antikvariska anvisningar som lämnats. Slutbesiktningen skedde 2009-11-30 och samtliga åtgärder bedömdes vara mycket väl utförda och godkändes ur antikvarisk synvinkel.

Före omläggningen var kraftigt rötskadade delar av innertaket angripet av vitmögel. Vid slutbesiktningen upptäcktes liknande angrepp på östra långsidans väggtrimmer. Förmodligen hade det fuktiga vädret i samband med takomläggningen bidragit till gynnsamma förhållanden för tillväxt. Fastighetsägaren rekommenderades därför att behandla angreppet med boracol, klorin eller motsvarande.

Administrativa uppgifter

Fastighetsbeteckning:	Dylta Bruk 1:3
Fastighetsägare:	Stiftelsen Dylta rödfärgsbruk
Bidrag:	Högst 90% av de antikvariskt motiverade merkostnaderna, dock högst 225 000 kronor
Byggentreprenör:	Sjötorps Bygg AB
Antikvarisk kontrollant/medverkande:	Charlotte Gustafsson, Örebro läns museum
Rapportsammanställare:	Anna Rodin, Örebro läns museum
Utförandeperiod:	Hösten 2009
Antikvarisk kontroll:	2009-06-04 2009-10-30 2009-11-18
Slutbesiktning:	2009-11-30
Diarienummer:	2009.220.227
Registrerade bilder:	OLM_2009_10_1-37 Charlotte Gustafsson, Örebro läns museum

Byggnadsbeskrivning

Vitriolladan, Dylta Bruk 1:3

Vitriolladan ligger i nära anslutning till rödfärgsverket och flertalet andra byggnader hörande till bruksmiljön.

1999 utfördes diverse upprustningsarbeten på Vitriolladan. I den antikvariska rapporten anges att skadade partier av tegeltaket lades om efter att ny läkt applicerats. I samband med detta skrapades även fönstren rena från moderna färgtyper och målades med engelskt röd linoljefärg. Fodren samt portarna målades med oxidsvart linoljefärg. Fasad samt vindskivor målades med slamfärg, Falu ljus.

Före åtgärd

Sadeltaket, täckt med enkupigt lertegel var i behov av att läggas om och vissa pannor var i dåligt skick och behövde bytas. Delar av undertaket av sågat spån var rötskadat. Kraftigt rötskadade delar av innertaket var även angripet av vitmögel och en takstol var så skadad av röta att den krävde lagning.

Även vindskivor samt nockbrädor var i visst behov av lagning.

Utförda åtgärder

Det befintliga tegelpannorna togs ner och de i för dåligt skick sorterades ut. Det befintliga undertaket av spån bibehölls i möjligaste mån men i första hand var avsikten att se till att den fortsatta spridningen av röta eliminerades. Angreppen av vitmögel behandlades med klorin och hål där rötskadade takspån avlägsnats lagades med laggstavar som fanns sparade på bruket. Laggstavarna är dock kortare och smalare samt dubbelt så tjocka som befintliga sågade takspån.

Ovanpå det gamla undertaket av sågade spån monterades sedan oljehärdad masonite samt bär- och ströläkt. Bärläkt med dimensionen 28x70 godkändes pga det breda avståndet mellan takstolarna. Ströläkt var av dimension 25x70.

De angripna delarna av den rötskadade takstolen ersattes med nytt virke av god kvalitet.

Befintligt lertegel i bra skick lades tillbaka tillsammans med kompletteringstegel i form av begagnade tegelpannor som tagits tillvara vid andra takomläggningar på Dylta bruk. Till 1/3 består pannorna av ursprungligt slag och på den östra sidan ligger tegel av två sorter medan den västra sidan är belagd med fyra sorter. Längs ytterkanterna spikades pannorna, lika befintligt utseende innan åtgärd, fast med blank klippspik.

Ambitionen var att i möjligaste mån bibehålla befintliga vindskivor samt att i första hand komplettera med extra bräda/brädor utanpå de befintliga med några centimeters förskjutning uppåt. Tjockleken på de nya gjordes lika befintliga, dvs 3 cm. Helst skulle virket vara

ramsågat men bandsågat godkändes även om dylikt virke blir något slätare. Överkanten på vindskivorna fasades lika befintliga i syfte att få teglet att ansluta så bra som möjligt. För montering användes blank klippspik och vindskivorna avfärgades med äkta Falu rödfärg, ljus. På södra gaveln kompletterades den undre, ursprungliga, med två vindskivor och på norra gaveln monterades en ny skiva på den undre, befintliga.

Nockbrädorna lagades och kompletterades med galvad nockplåt.

Bilddokumentation

Fotoprotokoll

Acc.nr. OLM_2009_10_1-37

Objekt: Vitriolladan, Dylta bruk

Ort: Dylta bruk

Gata/kvarter/fastighet: Dylta Bruk 1:3

Socken: Axberg

Kommun: Örebro

Län: T

År: 2009

Motiv:

- 1: Norra gaveln samt del av östra fasaden, före åtgärd
- 2: Östra takfallet, före åtgärd
- 3: Del av tak, före åtgärd
- 4: Del av östra takfallet, före åtgärd
- 5: Vindskiva på norra gaveln, före åtgärd
- 6: Östra fasaden, före åtgärd
- 7: Interiör
- 8-9: Del av innertaket lagat med kompletteringsspån, efter åtgärd
- 10-11: Lagning av undertak pågå
- 12: Del av undertak angripet av vitmögel
- 13: Tegelpanna fastspikad i vindskiva, före åtgärd
- 14: Detaljbild spån
- 15: Detaljbild av yttertak med undertak samt vindskiva, före åtgärd
- 16: Södra gaveln, före åtgärd
- 17: Del av gavel med vindskiva, före åtgärd
- 18: Del av takfot, östra takfallet, före åtgärd
- 19: Laggstavar
- 20: Laggstav underst i bild, spån överst i bild
- 21: Lagad takstol, efter åtgärd
- 22: Befintliga tegelpannor nedplockade, arbete pågå
- 23: Undertaket blottlagt, arbete pågå
- 24: Del av undertak, arbete pågå
- 25: Arbete med montering av oljehärdad board pågå
- 26: Vindskiva, norra gaveln, efter åtgärd
- 27: Västra takfallet, efter åtgärd
- 28: Lagat undertak, efter åtgärd
- 29: Östra takfallet, efter åtgärd
- 30: Takfot, efter åtgärd, endast rödfärgning av nedersta bärläkten återstår
- 31: Södra gaveln, efter åtgärd
- 32: Västra takfallet, efter åtgärd

- 33: Del av västra takfallet, efter åtgärd, endast rödfärgning av nedersta bärläkten återstår
- 34: Vindskiva och tegelpannor monterade med klippspik, norra gaveln, efter åtgärd
- 35-36: Östra takfallet efter åtgärd
- 37: Liggtimmer angripet av vitmögel, östra fasaden

Foto: Charlotte Gustafsson, Örebro läns museum

Diariernr: 2009.220.227

Bilder före åtgärder



Östra takfallet före åtgärd



Tegelpannor saknas



Vindskiva och del av tak innan åtgärd



Pannorna är spikade i ytterkant



Södra gavelns vindskivor innan åtgärd



Undertakets spånor angripna av vitmögel

Bilder under arbetets gång



Lagning med laggstavar pågår



Lagning av rötskadat undertak samt takstol pågår



Befintligt tegel är nedplockat och undertaket är blottlagt



Lagning av undertak pågår



Montering av oljehärdad masoniteboard på befintligt undertak pågår

Bilder efter åtgärder



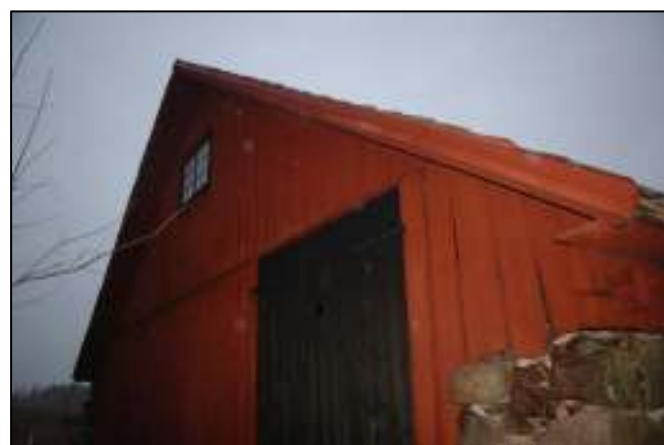
*Del av undertaket lagat
med laggstavar*



Efter åtgärd, endast rödfärgning av nedersta bärläkten återstår



*Norra gaveln – ny
rödfärgad vindskiva är
monterad på befintlig*



*Södra gaveln – befintlig
vindskiva har
kompletterats med två
nya, rödfärgade*



Västra takfallet omlagt med befintligt tegel och kompletteringstegel



Östra takfallet omlagt med befintligt tegel och kompletteringstegel